

LEWIS D. EINSTEIN'IN GÜNLÜĞÜ: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA İSTANBUL*

Mustafa ŞAHİN**

Öz

Bu araştırmada Einstein'ın "Inside Constantinople: A Diplomatist's Diary During the Dardanelles Expedition, April-September, 1915" isimli eseri bütün halde değerlendirilmiştir. Araştırmada literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada ilk olarak Einstein'ın biyografisi ele alınmış, bu biyografide yazarın kısa yaşam öyküsüne, öğrenimine, görev bölgeleri ve yazdığı eserlere yer verilmiştir. İkinci bölümde adı geçen eser tematik başlıklar halinde incelenmiş ve analiz edilmiştir. Toplam 291 sayfadan oluşan günlük Einstein tarafından bazı bölümlere ayrılmıştır. Kitabın bölümleri "önsöz", "Çanakkale'ye çıkış", "İtalya'nın savaşa girişi, savaş ve umutlar", "Ermeni tehciri haberleri", "Bulgaristan kararları" ve "hayal kırıklıkları" olarak yazılmıştır. Eser incelendiğinde başlıklarla içeriklerin aslında birbiriyle örtüşmediği görülmüştür. Bu nedenle bu çalışmada benzer konular tematik bir yaklaşımla ele alınıp değerlendirilmiştir. Sözkonusu temalar "Osmanlı Devleti: İttihat ve Terakki yönetimi ve yöneticileri", "Çanakkale Cephesi", "İstanbul: Güvenlik, yangınlar ve gündelik hayat", "Ermeni meselesi", "gayri-Müslimlere yapılan muameleler", "hastanelerin durumu" ve "sarayda saltanat mücadelesi" olarak belirlenmiştir. Einstein kendi deyimiyle özel görevli olarak geldiği İstanbul'da ABD Büyükelçisi Henry Morgenthau'ya bağlı olarak çalışmıştır. Bununla birlikte Einstein'ın günlüğünde yazdıklarına bakıldığında Morgenthau kadar Osmanlı'yı, Türk insanını ve yönetimleri suçlayan bir yönelim içinde olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Lewis D. Einstein, Birinci Dünya Savaşı, Türk-Amerikan İlişkileri, İstanbul.

LEWIS D. EINSTEIN'S DIARY: ISTANBUL DURING THE WORLD WAR I

Abstract

In this study, the Einstein "Inside Constantinople: diplomatist S Diary During the Dardanelles Expedition, April-September 1915" was discussed. The method of literature screening was used in the study. In the study, Einstein's biography was dealt with firstly and author's brief life story, education, places of assignment and the works by him was included in that biography. In the second part, mentioned works were examined and analyzed as

* Bu çalışma 12-15 Kasım 2015'de İzmir'de düzenlenen Uluslararası Birinci Dünya Savaşı Sempozyumunda sözlü tebliğ olarak sunulmuştur.

** Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Abd, (mustafa.sahin@deu.edu.tr).

thematic topics. The diary which comprises of total 291 pages were divided into some sections by Einstein. These sections “preface”, “Çanakkale exit”, “Italy’s war inputs, fight and hope”, “Armenian deportations news”, “Bulgaria decisions” and “frustration” was written. When the work is examined, it was found that the headings and contents do not match with each other indeed. Therefore, similar subjects were assessed by addressing with a thematic approach in this study. The said themes were determined as follows: “Ottoman Empire: Management and managers of Committee of Union and Progress”, “Gallipoli Front”, “Istanbul: Safety, fires and daily life”, “Armenian question”, “Behaviors towards non-Muslims”, “Condition of the hospitals” and “Struggle for reign in the palace”. Einstein worked under Henry Morgenthau, the US Ambassador, in Istanbul where he came as emissary as he expressed. Besides, when we take a look at what is written in Einstein’s diary, it is understood that he did not have an attitude towards Ottoman Empire, Turkish people and managements as blaming as Morgenthau.

Keywords: Lewis D. Einstein, World War I, Turkish-American Relations, Istanbul.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı yıllarına ait Türkçe ve yabancı dilde pek çok günlük ve hatırat yayınlanmıştır. Bu eserlerin önemli bir bölümü Osmanlı Devleti’nin değişik kademelerinde görev almış olan devlet adamları, cephelerde savaşmış subaylar ya da tarihçi ve edebiyatçılar tarafından kaleme alınmıştır.

Yabancı dilde yazılmış olup Türkçeye çevrilmiş olan söz konusu günlük ve hatıratların yanı sıra yurtdışından görevli olarak Osmanlı topraklarında bulunan değişik kademelerdeki elçilik görevlilerinin, askeri personelin/gezginlerin seyahat notları veya günlükleri dönemi farklı perspektiften görme imkânı vermekte ve Türkiye’de tarih alanına katkı sağlamaktadır. Söz konusu kitaplardan bazıları Barrows,¹ Jastrow,² Morgenthau,³ Stuermer &

1 John Otis Barrows, *In the Land of Ararat: A Sketch of the life of Mrs. Elizabeth Freeman Barrows Ussher, Missionary to Turkey and a Martyr of the Great War*, New York, 1916.

2 Morris Jr. Jastrow, *The War and the Bagdad Railway: The Story of Asia Minor and Its Relation to the Present Conflict*, Philadelphia, 1917.

3 Henry Morgenthau, *Ambassador Morgenthau’s Story*, New York, 1918. ABD’nin 1913-1916 yıllarında İstanbul Büyükelçiliğini yapan Morgenthau’nun Türk algısıyla ilgili bkz. İsmail Köse, “Amerikan Büyükelçisi H. Morgenthau’nun Türk Algısı”, *Tarih Dergisi*, İstanbul, 2013, sayı. 56, ss.55-85. Henry Morgenthau, *Secrets of the Bosphorus, Constantinople 1913-1916*, Hutchinson & Co. Paternoster Row., London, 1918. Morgenthau ile ilgili ayrıca bkz. Heath W. Lowry, *Büyükelçi Morgenthau’nun Öyküsünün Perde Arkası*, İsis Yayınları, İstanbul, 1991; Henry Morgenthau, *Büyükelçi Morgenthau’nun Öyküsü*, Belge Yayınları, İstanbul, 2006 (Çev. Atilla Tuygan).

Stuermer,⁴ Toynbee⁵ ile Ussher-Knapp'ın⁶ eserleridir. Bu çalışmada ele alınan Lewis D. Einstein'ın "Inside Constantinople: A Diplomatist's Diary During the Dardanelles Expedition, April-September, 1915"⁷ isimli çalışma da o döneme ait eserlerden biridir. Söz konusu kitap Birinci Dünya Savaşı yılları Osmanlısına ilişkin kaleme alınan ne ilk ne de son yabancı çalışmadır. Bu yapıtı incelemeye değer kılan unsurlar şu şekilde sıralanabilir:

İlk olarak, yabancı dilde yayınlanmış olan hatırat, günlük ve seyahatnamelerin bazıları Türkçeye çevrilmesine rağmen Birinci Dünya Savaşı dönemiyle doğrudan ilgili olan Einstein'ın söz konusu eseri Türkçeye henüz çevrilmemiştir ve bu konuda herhangi bir yayın yapılmamıştır. İkinci bir unsur olarak, Einstein'ın varlıklı bir ailenin çocuğu olarak Columbia Üniversitesinde öğrenim görmüş, donanımlı genç bir diplomat olması dikkate değerdir. Diğer bir unsur ise, Einstein'ın İstanbul'da ikinci kez bulunuyor olması, günlüğünü tuttuğu evrenin 38 yaşında hem genç hem de deneyim sahibi biri olarak sıklıkla değişik mekânları ziyaret etmiş olmasıdır. Tüm bunlar eserin önemli olduğu yargısını güçlendirmiştir.

Bu bağlamda Einstein'ın eserinde Birinci Dünya Savaşıyla ilgili dünya kamuoyunun tutumu; ülkelerin geliştirdiği dış politikalar; savaşa yönelik gizli ya da açıktan yapılan anlaşmalar; İstanbul'da diğer ülkelerin elçilik yetkilileriyle ya da tek başına gerçekleştirdiği hastane ziyaretleri ve yaralı askerlerle yapılan sohbetler; gayri-Müslim ve yabancı okul ziyaretleri; esirler ve esir kamplarıyla ilgili değerlendirmeler; gruplarla gidilen yemeklerden bazı konuşmalar ve sohbet içerikleri; Osmanlı ve yabancı subayların grup içindeki tutum ve davranışları; cepheden gelen haberler; Osmanlı askerinin görüntüsü ve morali; tarafların cephedeki asker, yaralı ve kayıp sayıları; tarafların cephedeki silah, mühimmat, savaş gemisi, denizaltı sayıları ve niteliği; Osmanlı padişahları ve devlet adamlarıyla ilgili değerlendirmeler; padişah hakkında sık sık çıkartılan ağır hasta iddiaları; İttihat ve Terakki Partisine ilişkin düşünceler; Enver Paşayla ilgili hususi değerlendirmeler; Osmanlıdaki pan-İslamist ve pan-Turanist eğilimler; Ermeni meselesi, tehciri ve Kürtlerle ilgili değerlendirmeler; savaşta Şeyhülislam'ın tutumu; İstanbul'daki milliyetçi adımlar; Türk halkının cephelerden gelen zafer haberleri sonrası yaşadığı mutluluk; İstanbul'da sıklıkla çıkan yangınlar; İstanbul'un kömürsüzlük nedeniyle yaşadığı enerji sıkıntısıyla halkın karşılaştığı gündelik maddi/manevi sıkıntılar gibi pek çok konu yer almıştır. Anlaşılabacağı üzere yazar günlüğünde birçok ayrıntıya yer vermiştir, bu bilgilerin alanyazına katkı sağlaması beklenmektedir.

4 Harry Stuermer, Allen E. Stuermer, *Two War Years in Constantinople*, New York, 1918.

5 Arnold Toynbee, *Turkey: A Past and a Future*, New York, 1917.

6 Clarence D. Ussher & Grace Higley Knapp, *An American Physician in Turkey: A Narrative of Adventures in Peace and in War*, New York, 1918.

7 Lewis Einstein, *Inside Constantinople: A Diplomatist's Diary During the Dardanelles Expedition, April-September, 1915*, E. P. Dutton & Company, New York, 1918.

Araştırmanın Amacı

Yapılan literatür taramasında Lewis D. Einstein'ın "Inside Constantinople: A Diplomatist's Diary During the Dardanelles Expedition, April-September, 1915" isimli bu eserin Türkçeye çevrilmediği ve hakkında bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu çalışmada eser önemli detaylarıyla bir bütün halde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın amacı, Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'da Amerikan elçiliği görevlilerinden olan Einstein'ın Nisan/Eylül 1915 dönemini ele alan ve yayınlanmış olan günlüğünü Türk tarih dünyasına tanıtmaya ve literatüre katkı sağlamaya çalışmaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada literatür taraması ve doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada ilk olarak Einstein'ın biyografisi ele alınmış, bu biyografide yazarın kısa yaşam öyküsüne, öğrenimine, görev bölgeleri ve yazdığı eserlere yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde adı geçen eser tematik başlıklar halinde incelenmiş ve analiz edilmiştir.

Lewis D. Einstein: Hayatı ve Eserleri

15 Mart 1877'de New York'ta oldukça varlıklı bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Lewis David Einstein 1898 yılında Columbia Üniversitesini bitirmiş ve aynı üniversitede tarih alanında yüksek lisans öğrenimi görmüştür. Henüz 25 yaşındayken "The Italian Renaissance in England" isimli ilk eseri yayınlanmıştır. Diplomatik kariyerine 1903 yılında İstanbul'da başlayan Einstein'ın o tarihteki görevi elçilik üçüncü sekreterliğidir. Diplomatlıkta hızla yükselen Einstein önce ikinci sekreter, daha sonra birinci sekreter ve 1908'de İstanbul maslahatgüzarı olmuştur. 1911'de Costa Rica büyükelçiliğine atanmış, ancak eşinin ölümü nedeniyle görevinden affını isteyince oradaki görevi sadece 1 ay sürmüştür. 1915 yılında tekrar İstanbul'da görevlendirilmiştir. Einstein 1921-1930 yılları arasında Çekoslovakya büyükelçiliği görevinde bulunurken, aynı zamanda Uluslararası İlişkiler Konseyinin üyesi de yapmıştır.⁸ 4 Aralık 1967'de 90 yaşında Paris'te ölmüştür.⁹ Einstein aslında resmi olarak çok önemli makamlarda bulunan biri değildir.¹⁰ En önemli resmi görevi Çekoslovakya

8 Einstein'ın Osmanlı'daki birinci ve ikinci dönem görevleri esnasında The New York Times gazetesinde onunla ilgili yapılan haberler için bkz. "Minister Einstein in Sofia", *The New York Times*, October 31, 1915; "Einstein at Sofia", *The New York Times*, November 1, 1915; "Einstein Named to Aid Morgenthau", *The New York Times*, March 5, 1915; "New Sultan Breaks Moslem Traditions", *The New York Times*, May 11, 1909; "Lewis Einstein Addresses Diplomats", *The New York Times*, June 10, 1905.

9 "Lewis Einstein: Ex-Diplomat 90", *The New York Times*, December 5, 1967.

10 Lewis Einstein'ın iyi eğitilmiş, donanımlı, entelektüel ve geniş bir çevresi olmasına rağmen resmi olarak diplomaside tepe noktalara gelemeyişinin en temel nedeni ailevi meseleleridir.

büyükelçiliğidir. Bununla birlikte Liebmann'ın deyimiyle o geleceği iyi okuyan biri olmanın yanı sıra aralarında Amerikan başkanlarından Theodore Roosevelt; Harvard Üniversitesi'nin reformist ünlü tıp profesörü ve aynı zamanda şair/yazar olan Oliver Wendell Holmes; 1921-1925 dönemi ABD Dışişleri Bakanı Charles Evans Hughes ve 1933-1944 dönemi ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull gibi çok tanınmış kalabalık bir arkadaş çevresini entelektüel birikimiyle etkilemiş ve kurulacak olan yeni dünyada ABD'nin sorumluluk alması gerektiği düşüncesiyle Amerikan dış siyasetinde oldukça etkili olmuştur.¹¹

ABD yönetimi geleneksel dış politikası gereği Avrupa'da başlayan Birinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmak istemektedir. Lewis Einstein, Başkan Woodrow Wilson'la yakın diyalog içindedir. Birinci Dünya Savaşında Almanya'nın İngiltere'yi yenmesinin ABD güvenliği bakımından sorun oluşturacağı ve Avrupa'da dengelerin bozulacağı yönündeki Einstein'ın telkinleri Başkan Wilson üzerinde etki yapmış ve Amerikan dış politikasının yön değişikliğindeki en önemli kişilerden biri olmuştur.¹²

Einstein bu araştırmanın konusu olan günlüğünün yanı sıra "The Italian Renaissance in England",¹³ "The Relation of Literature to History",¹⁴ "Napoleon III and American Diplomacy at the Outbreak of the Civil War",¹⁵ "Leonardo da Vinci: Thoughts on Art and Life",¹⁶ "American Foreign Policy",¹⁷ "A Prophecy of the War (1913-1914)",¹⁸ "Tudor Ideals",¹⁹ "Roosevelt: His Mind in Action",²⁰ "Divided Loyalties: Americans in England During the War of Independence",²¹ "Historical Change"²² ve "A Diplomat Looks Back"²³ isimli

Einstein 1904 yılında İngiliz Helen Ralli ile evlenmiştir. Einstein'ın babası iki kez ayrılıp boşanmış ve Einstein'dan 10 yaş büyük olan Helen ile evlenmesine karşı çıkmıştır. Babasının evliliğe karşı çıkmasının en temel nedeni o yıllarda bazı Avrupa ülkelerinin hariciye teşkilatlarında bu tür evliliklerinin kabul görmemesidir. Lewis Einstein bu evlilik için direnince ailesiyle ilişkileri kopmuştur. Oğlu Lewis Einstein'ı evlatlıktan men ettiği için 1908 yılında ölen babasının milyonlarca dolarlık servetinden pay sahibi olamamıştır. Baba-oğul arasındaki bu itilaf gazetelere haber konusu olmuştur. "Einstein Letters Read", *The New York Times*, November 26, 1913.

- 11 George W. Liebmann, *Diplomacy Between the Wars: Five Diplomats and the Shaping of the Modern World*, I. B. Taurus, New York, 2008, ss. 1-3.
- 12 Lloyd E. Ambrosius, *Woodrow Wilson and the American Diplomatic Tradition: The Treaty Fight in Perspective*, Cambridge University Press, London & New York, 1987, ss. 9-10.
- 13 *The Italian Renaissance in England*, The Colombia University Press, New York, 1902.
- 14 *The Relation of Literature to History*, New York, 1903.
- 15 *Napoleon III and American Diplomacy at the Outbreak of the Civil War*, London, 1905.
- 16 *Leonardo Da Vinci: Thoughts on Art and Life*, The Merrymount Press, Boston, 1906 (Translated by Maurice Baring).
- 17 *American Foreign Policy*, The University Press Cambridge, Boston, 1909.
- 18 *A Prophecy of the War (1913-1914)*, The Colombia University Press, New York, 1918.
- 19 *Tudor Ideals*, G. Bell & Sons Ltd., London, 1921.
- 20 *Roosevelt: His Mind in Action*, Houghton Mifflin Co., Boston, 1930.
- 21 *Divided Loyalties: Americans in England During the War of Independence*, Houghton Mifflin Co., Boston, 1933.
- 22 *Current Problems: Historical Change (Ed. Sir Ernest Barker)*, Cambridge University Press, London, 1946.
- 23 *A Diplomat Looks Back*, Yale University Press, New Haven, 1968.

teelif eserleri de yazmıştır. Ayrıca Oliver Wendell Holmes'in mektuplarını "The Holmes-Einstein Letters: Correspondence of Mr. Justice Holmes and Lewis Einstein (1903-1935)"²⁴ ismiyle yayınlamıştır.

Günlük Hakkında

Einstein'ın bu araştırmaya konu olan günlüğü ilk olarak 1917'de New York'ta yayınlanmıştır. Bu çalışmada ise 1918 yılına ait olan baskısı incelenmiştir.²⁵ Yazar hiç gün atlamaksızın 23 Nisan 1915'den 15 Eylül 1915'e kadar gözlem ve değerlendirmelerini kaleme almıştır. Eserini "diplomatik günlük" olarak tanımlayan Einstein, kendisini de "ABD Dışişleri Bakanlığı tam yetkili eski diplomatik servis elemanı ve İstanbul Amerikan elçiliği özel yetkili personeli"²⁶ olarak isimlendirmiştir. Yazar, günlüğünün yayınıyla ilgili olarak "nasıl not aldıysam o şekliyle basıldı" demiş;²⁷ şehir isimleri, mevkiler, paşalar dahil tüm isimleri kendi telaffuzuyla yazmış ve kitap basım aşamasında edit edilmemiştir. Bu arada Lewis Einstein, günlüklerinde bazı konuları açıklarken G. Bey²⁸, C.²⁹, N.³⁰, General P.³¹, Colonel M.³², E. Bey,³³ M. Pasha³⁴, R.³⁵, Z.³⁶, Colonel P.³⁷ gibi şifreli isimler kullanmayı tercih etmiştir.

Toplam 291 sayfadan oluşan günlük Einstein tarafından bazı bölümlere ayrılmıştır. Sözkonusu bölümler "önsöz", "Çanakkale'ye yeçıkış", "İtalya'nın savaşa girişi, savaş ve umutlar", "Ermeni tehciri haberleri", "Bulgaristan kararları" ve "hayal kırıklıkları" olarak yazılmıştır. Eser incelendiğinde başlıklarla içeriklerin aslında birbiriyle örtüşmediği görülmüştür. Bu nedenle bu araştırmada benzer konular tematik bir yaklaşımla ele alınıp değerlendirilmiştir. Sözkonusu temalar "Osmanlı Devleti: İttihat ve Terakki yönetimi ve yöneticileri", "Çanakkale Cephesi", "İstanbul: Güvenlik, yangınlar ve gündelik hayat", "Ermeni meselesi", "gayri-Müslimlere yapılan muameleler", "hastanelerin durumu" ve "sarayda saltanat mücadelesi" olarak belirlenmiştir. Aşağıda bu temalar sırasıyla incelenmiştir.

24 *The Holmes-Einstein Letters: Correspondence of Mr. Justice Holmes and Lewis Einstein (1903-1935)*, MacMillon Co., London, 1968.

25 Araştırmanın yapıldığı kütüphanede sözkonusu çalışmanın birinci baskısının online erişimine ulaşılmış ancak kütüphanedeki ikinci ve tıpkıbasımı olan matbu metin tercih edilmiştir.

26 Einstein, *a.g.e.* s. iii.

27 Einstein, *a.g.e.* s. vi.

28 Einstein, *a.g.e.* s. 3.

29 Einstein, *a.g.e.* s. 3.

30 Einstein, *a.g.e.* s. 7.

31 Einstein, *a.g.e.* s. 7.

32 Einstein, *a.g.e.* s. 9.

33 Einstein, *a.g.e.* s. 12.

34 Einstein, *a.g.e.* s. 14.

35 Einstein, *a.g.e.* s. 17.

36 Einstein, *a.g.e.* s. 31.

37 Einstein, *a.g.e.* s. 50.

Osmanlı Devleti: İttihat ve Terakki Yönetimi ve Yöneticileri

İlk olarak 1903 yılında İstanbul'a gelen ve 1911'de maslahatgüzar olarak görev yapan Einstein Birinci Dünya Savaşı sırasında 1915'de İstanbul'a ikinci kez geldiğinde Osmanlı Devletini iyi görmediğini ve ortamı oldukça karamsar bulduğunu ifade etmiştir. Yazar ilk izlenimlerinde İstanbul'daki bazı kişilerin itilaf devletleri tarafından İstanbul'un işgal edilebileceğini düşündüklerini ve eğer öyle olursa Osmanlı Devleti'nin başkentinin ve tüm yönetim birimlerinin Eskişehir'e taşınabileceğini ciddi olarak tartıştıklarını dile getirmiştir.³⁸

Diğer bir izlenim olarak, özellikle savaş sürecinde Osmanlı Devletinin parasal ve teknik bakımdan büyük zorluklar yaşadığını ve teknik birimlerin desteğinin neredeyse tamamının Almanlardan geldiğini ve belki de bu nedenle pek çok Türk için Almanya'nın "Allah"³⁹ manasına geldiğini belirtmiştir.⁴⁰

İttihat ve Terakki Partisine yönelik tutumu olumsuz olan Einstein, partiye ilişkin düşüncelerini şöyle ortaya koymuştur:⁴¹ "*Kafkaslarda felaket yaşanmış, Basra, Van kaybedilmiş ve Bulgaristan hala tehlikeli bir yerdir. İttihat ve Terakki Partisi'nin popülaritesi düşük seviyededir ve ülkeyi zora sokmaktadır. Hazine boş, ülke boydan boya harabedir ve de her yerde siyasi güç klikleri mevcuttur. 18 Mart zaferi bir itibar kaynağıdır ve bir nebze olsun bu kötü tabloyu unutturmaktadır. Sultana gazi unvanı verilmiştir ve polis emriyle her yere bayraklar asılmıştır. Çanakkale zaferiyle Türk halkı adeta avutulmaya çalışılmaktadır*".

Einstein'ın İttihat ve Terakki Partisi'nde en olumsuz tutum içinde olduğu kişinin Enver Paşa olduğu bazı ifadelerinden anlaşılmaktadır. Yazar Enver Paşa'yı Makedonya'da "özgürlük kahramanı" ilan edildiği 1908 yılından itibaren tanıdığını, Bulgaristan'da bazılarının onu "peygamberlerin peygamberi" olarak gördüğünü belirtmektedir. Yazara göre, etrafına sürekli olarak yalan yayan Enver Paşa'nın Harbiye Nazırlığındaki odasında çalışma masasının bir yanında Napolyon'un diğer yanında ise Alman imparatorlarından Frederik'in portreleri vardır.⁴² Einstein, Enver Paşa ile ilgili yaptığı bir değerlendirmede şunları yazmıştır: "*Yakın bir zamanda 10 bin düşman askerinin öldürüldüğünü ve 30 bin kadarının da esir edildiğini söylese de aslında buna kimse inanmıyordu. Fakat onun hışmından dolayı kimse bir şey diyemiyordu*".⁴³

İttihat ve Terakki yönetimine mesafeli davranan ve olumsuz tutum içinde olan Einstein'ın Osmanlı sadrazamı olan Said Halim Paşa'ya⁴⁴ ilişkin

38 Einstein, *a.g.e.* s. xiv.

39 "Deutschlandüber Allah", Einstein, *a.g.e.* s. 2.

40 Einstein, *a.g.e.* s. 2.

41 Einstein, *a.g.e.* ss. xiv-xv, 7.

42 Einstein, *a.g.e.* s. 1.

43 Einstein, *a.g.e.* s. 5.

44 Said Halim Paşa, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunudur. Şura-yı Devlet azalığı ve reisliği, Ayan Meclisi azalığı ve hariciye nazırlığı yapmıştır. 1913-1917 yıllarında, fiili gücün İttihat ve Terakki ve özellikle de Enver, Talat ve Cemal Paşaların elinde olduğu

tutumu ise gayet olumludur. Yazara göre Said Halim Paşa Pekin'deki Moğol prenslerine benzemekte ve mükemmel İngilizce konuşmaktadır. Ona göre devlet kademesindeki tek centilmen kişidir.⁴⁵

Çanakkale Cephesi

Einstein'ın İstanbul'a gelişi 23 Nisan 1915 olup sözkonusu tarih Çanakkale zaferinin yaklaşık bir ay sonrasına denk gelmektedir. Einstein günlüğünde Çanakkale'de Türklerin elde ettiği zaferin hakkını vermiş ve günlüğüne "Çanakkale savunması bir başka yerde başarılması imkânsız bir şeydi" diye yazmıştır.⁴⁶ Ayrıca Çanakkale'de elde edilen zaferin Türk-Alman işbirliğinin bir "prematüre" zaferi olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷

Lewis'in günlüğü 23 Nisan tarihi itibarıyla başlamıştır. Sözkonusu tarih itilaf güçlerinin Kumkale'ye ve Eceabat bölgesine hava taarruzu gerçekleştirdiği günlerdendir.⁴⁸ Einstein'ın günlüğünde söz konusu tarihin biraz öncesinde 17 Nisan'da Çanakkale cephesinde İngilizlerin E15 isimli denizaltısının batırılmasıyla ilgili bilgiler de vardır. E15 isimli denizaltı, 17 Nisan'da sefere çıkmış, Soğanlıdere açıklarında dalışa geçtikten sonra akıntı dolayısıyla dengesini kaybetmiş ve birkaç kez dibe vurduktan sonra kulesi su yüzüne çıkınca sahil bataryalarının ateşi altında kalmıştır. Kulesi ve bataryaları parçalanan denizaltından bazı kişiler kurtulurken, gemi komutanı şarapnelden, mürettebattan altı kişi ise zehirlenerek yaşamını kaybetmiştir. Akıntıyla sürüklenen denizaltı sahilde karaya oturmuş ve ardından mürettebat tarafından terk edilmiştir. Öğleden sonra Çanakkale'den hareket eden iki römorkör denizaltıyı çekmek üzere bölgeye sevk edilmiştir. Ancak İngiliz keşif uçaklarının durumu rapor etmesi üzerine müttefik komuta karargâhından, belgelerin Osmanlı makamlarının eline geçmemesi için denizaltının imha edilmesi emri verilmiştir. Bunun üzerine, 18 Nisan gecesi bir başka İngiliz denizaltısı bölgeye geldiyse de hedefine ulaşamamıştır. Aynı amaçla bölgeye gelen muhripler de hedefi başaramamış, gemiyi yüzdürme çalışmaları sürerken 23 Nisan günü iki istimbot denizaltıya torpido saldırısında bulunmuştur. Bu durumda yeniden hasar gören tekne bulunduğu yerde bırakılmış ve mürettebattan sağ kalanlar teslim olmuştur.⁴⁹ Konuyla ilgili olarak Lewis Einstein günlüğünde Türk askerlerinin gemiden kurtulup yüzmeye çalışan İngiliz askerlerine risklerini

dönemde sadrazamlık yapmıştır. Ayrıntılı biyografi için bkz. Ahmet Seyhun, *Said Halim Pasha, Ottoman States man and Islamist Thinker (1865-1921)*, Isis Press, İstanbul, 2003.

45 Einstein, *a.g.e.* s. 18.

46 Einstein, *a.g.e.* s. xiii.

47 Einstein, *a.g.e.* s. 8.

48 Kemal Arı, *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1997, s.132.

49 "Çanakkale Savaşı Denizaltı Harekâtları", https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87anakkale_Sava%C5%9F_%C4%B1_denizalt%C4%B1_harek%C3%A2tlar%C4%B1; "Marmara'da Deniz Savaşları", <http://www.gallipoli-1915.org/marmara.gemiler.htm>. Ayrıntılı bilgi için bakınız. H. P. Willmot, *Last Century of Sea Power, volume 1: From Port Arthur to Chanak, 1894-1922*, Indiana University Press, Indianapolis, 2009, s. 383.

düşünmeksizin yardım ettiğini, İngilizlerin ölen askerlerini sahile gömdüklerini, fakat Cevat Paşa'nın emri üzerine askerlerin dua eşliğinde İngiliz mezarlığına defnedildiğini belirtmiştir. Yazar ayrıca Cevat Paşa'nın "onlar ülkeleri için buradalar, kötü davranamayız" diye buyurduğundan esirlerin tedavi edildiğini ve durumlarının iyi olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰

Einstein Çanakkale cephesine yeni askeri birliklerin gönderilmesi esnasında gördüklerini şöyle kaleme almıştır.⁵¹ "Çanakkale cephesine gönderilen Türk askerlerin geçit töreninde marşlar söyleniyordu. Aslında söylenen şey marştan ziyade Doğu dünyasına özgü ağıtlar ve ilahilerdi. Askerlerin giysileri eski, püskü ve pejmürdeydi; askeri birliklerin en gözdeleleri savaşta ölmüştü. Bu grupta yer alanlar nispeten daha yaşlıydı."

Ona göre Trakya, Çanakkale Boğazı, İstanbul ve İzmir arasındaki Osmanlı'nın toplam asker sayısı iki yüz binin üzerinde değildi. Üstelik bu askerlerin tamamına yakını üzerinde üniforması hatta giyecek elbisesi bile olmayan, güçsüz, çelimsiz ve sefil durumdaki kişilerdi.⁵² Ayrıca Einstein Çanakkale cephesinde Türk askerinin moralinin bozulması için General Liman von Sanders'in öldürüldüğü şeklinde bir dedikodu çıkartıldığını ama kendisinin buna inanmadığını da yazmıştır.⁵³

27 Mayıs tarihinde Çanakkale cephesinde İngiltere'ye ait Majestik isimli zırhlı gemi batırılır.⁵⁴ Einstein, geminin batırılışı sonrası bütün Türk işyerlerinin bayraklarla donatıldığını, Türk bayrağı asmayan Yunan işyeri sahiplerinin polis zoruyla bayrak alıp asmak zorunda kaldıklarını, geminin Almanlar tarafından batırıldığını, Enver Paşa'nın bu duruma çok sevindiğini ve bundan sonra İngiliz gemilerinin çok faal olamayacağını söyleyerek büyük yanığı içine girdiğini ifade etmiştir.⁵⁵

Einstein 31 Mayıs tarihli günlüğünde Osmanlı ve İngiliz birlikleri arasında ölü gömmek için Çanakkale'de kısa süreli bir ateşkes yapıldığını, İngiliz basınının bu ateşkeske çok öfkelenildiğini çünkü bunun bir çeşit Osmanlı'dan af dileme olduğunu ifade etmiştir. Oysa Einstein İngilizlerin bu duruma kızmaması gerektiğini, çünkü bunun bilakis insani bir davranış olduğunu ve takdir edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁶

50 Einstein, *a.g.e.* ss. 2-3.

51 Einstein, *a.g.e.* s. 21.

52 Einstein, *a.g.e.* s. 68.

53 Einstein, *a.g.e.* s. 30.

54 İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi IV*, Türkiye Yayınları, İstanbul, 1961, s. 428.

55 Einstein, *a.g.e.* s. 71.

56 Einstein, *a.g.e.* s. 82.

İstanbul: Yangınlar, Güvenlik ve Gündelik Hayat

Evlerin genellikle ahşap oluşu ve yeterli itfaiye sisteminin olmayışı nedeniyle İstanbul'da sıklıkla yangınlar meydana gelmekteydi. 1915 yılında meydana gelen iki İstanbul yangını Einstein'ın günlüğünde "*İstanbul'da yine büyük bir yangın oldu. Salı Pazarı bölgesinin yaklaşık dörtte birinde, 700 dolayında ev yandı*" şeklinde geçmiştir. Eski ahşap evler doğal olarak alevleri beslerken, Einstein yangını Fransız Büyükelçiliği terasından izlemiştir. Einstein uzak bir mesafede olmasına rağmen, yangının ısısının elçilik binasından bile yoğun bir şekilde hissedildiğini belirtmiştir. Ayrıca, büyük itfaiye hortumları olmadan itfaiyecilerin yoğun çaba ve uğraşısı sonucunda yangının önlenemediğini, yangının önlenmesinde sade vatandaşların da etkisinin büyük olduğunu belirten yazar bir zamanlar İtalyan hastanesi olan binanın da tehdit altında olduğunu, fakat oralara kadar gelmeden yangının söndürüldüğünü ifade etmiştir.⁵⁷ Bir başka tarihte İstanbul'da yine yangın olur. Einstein o yangını da günlüğünde şöyle kaleme almıştır:⁵⁸ "*Sabah saat 7'de tekrar büyük bir yangın çıktı, rüzgârın da etkisiyle büyüyen yangın ertesi sabaha kadar sürdü. Romanya ve Bulgar temsilcilikleri yangının kendi binalarına da sirayet edebileceğini düşündükleri için arşivlerini başka yere taşımaya başladılar. Üç bin kadar ahşap ev yandı ve yıkıldı. İtfaiye erleri yangını söndürmeye yetişemediler çünkü hem donanım olarak hem de sayıca çok yetersizdiler.*" Yazar yangınlarla ilgili olarak, "*yanan evleri nedeniyle yüzlerce insan yine evsiz-yurtsuz kaldı. Bu ve buna benzer felaketler İstanbul insanı için ne zaman sona erecek?*" yorumunu yapmıştır.⁵⁹

İstanbul'un gündelik yaşamına yönelik pek çok örnek olayı anlatan Einstein'e göre İstanbul sokaklarında yürümek çok tehlikeliydi. Pek çok yerde Alman casusları bulunmaktaydı. Tehlike sadece yabancılar için değil, Türkler için de söz konusuydu. Türkler için olan tehlike daha ziyade saltanat terörü şeklindeydi. Einstein'ın günlükteki ifadelerinden polis tarafından gözaltına alınan Türklerin askeri mahkemelere çıkartıldığı, avukat ve delil olmaksızın mahkûm edildiği, haklarındaki iddiaları çürütme şansları olmadığı bu nedenle çoğu Türkün geleceği hakkında ciddi kaygılar taşıdığı anlaşılmaktadır.⁶⁰

1915 ilkbaharında İstanbul'da enerji sıkıntısının yaşandığını belirten Einstein, bunun gerekçesini Ruslar'ın Zonguldak ve civarında yer alan ve Almanların işletmekte olduğu pek çok kömür madenini imha etmiş olmasıyla açıklamıştır. Einstein'e göre bu durum İstanbul'a çok daha az kömür gelmesine

57 Einstein, *a.g.e.* ss. 118-120.

58 Einstein, *a.g.e.* ss. 201-202. Osmanlı dönemi büyük yangınları için bkz. Kemalettin Kuzucu, "*Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri*", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 1999, ss. 687-699.

59 Einstein, *a.g.e.* ss. 118-120.

60 Einstein, *a.g.e.* ss. 22-23.

neden olmuştur. Sonuç olarak, vali kömür tüketimini azaltmak için tüm üst düzey bürokratları toplantıya çağırması, Haliç vapur hizmeti geçici olarak durdurulmuş, sokak aydınlatmalarının sayısı azaltılmış ve yine elektrik tüketimini azaltmak için kahvehanelerin daha erken saatte kapanması yönünde valilikten karar çıkartılmıştır.⁶¹

Ermeni Meselesi

Lewis Einstein'ın Osmanlı'da görevlendirildiği tarihler tehcir kararının henüz alınmadığı, ancak Ermeni sorununun ciddiyet kazandığı dönemdir.⁶² Einstein kendi deyişiyle "ABD Dışişleri Bakanlığı tam yetkili eski diplomatik servis elamanı ve İstanbul Amerikan elçiliği özel yetkili personeli"⁶³ olarak görevlendirilmiştir. İstanbul'a kendisinden iki yıl önce büyükelçi olarak Henry Morgenthau tayin edilmiştir. Morgenthau, Başkan Wilson tarafından Osmanlı Devletiyle özellikle Ermeni olayları nedeniyle bozulan ilişkileri düzeltmek üzere 1913'de İstanbul'da görevlendirilmiştir.⁶⁴

Einstein İstanbul'a geldiği ilk evrelerde istihbarat bilgilerine göre Anadolu'da Ermeni katliamları yönünde haberler aldığını, fakat yine de buna ihtimal vermek istemediğini ve inandırıcı bulmadığını yazmıştır.⁶⁵ Ancak Einstein'ın ilerleyen günlerde konuyla ilgili düşüncesi değişmeye başlamıştır. Günlüğe göre, Diyarbakır'da Ermenilere yönelik zulüm haberleri gelmeye başladığını, bölgedeki Ermenilerin durumunun hiç iyi olmadığını, misyonerlerin bölgede kendilerini artık güvende hissetmediklerini ifade etmiştir.⁶⁶ Sadece Diyarbakır'da değil, Trabzon, Harput ve Urfa'dan da sefalet, acı ve üzücü zulüm hikâyeleri geldiğini, kelimenin tam anlamıyla bölgedeki insanların topyekün öldürülmek üzere olduğunu işaret etmiştir. Yetkililerin ise olayları örtbas etmeye çalıştığını, işkencenin sıklıkla uygulanan bir vakaya dönüştüğünü, insanların çaresiz ve yardım elinin uzatılmasını beklerken, bölgeye dışarıdan ziyaretçi girişinin yasaklanmasının ise çok manidar olduğunu söylemiştir. Bu nedenle konuyla ilgili olarak "herkes isyancı kabul edilmekte ve insanlar katliamdan korkmaktadırlar. En kötüsü de yoksul ve zavallı insanların içinde buldukları kısır döngüdür" demiştir.⁶⁷

61 Einstein, *a.g.e.* s. 60.

62 "Einstein Named to Aid Morgenthau", *The New York Times*, March 5, 1915.

63 Einstein, *a.g.e.* s. iii.

64 Köse, *a.g.m.* s. 56.

65 Einstein, *a.g.e.* s. 76.

66 Einstein, *a.g.e.* s. 159.

67 Einstein, *a.g.e.* ss. 183-184.

Gayri Müslimlere Yapılan Muamele

Günlüğünden sıklıkla İstanbul'da gezintilere çıktığı anlaşılan Einstein, eserinde gayri-Müslimlere yönelik davranışlara ve muamelelere spesifik örneklerle yer vermiştir. Esere göre, polis İstanbul Bebek'te bir Fransız yetimhanesine baskın düzenlemiş, çocuklar henüz öğle yemeklerini bile yememişlerken rahibeler dâhil 150 kişinin tamamı kısa sürede kapı dışarı edilmiştir. Einstein'a durumu bildiren rahipler çok üzgün olduklarını ve en kısa sürede bir şeyler yapılmasını istemişlerdir. Einstein, Maarif Müdürü Şükrü Bey'le konuyu konuşmuş, yetkili konudan haberi olmadığını söylemiş ve Emniyet Müdürü Bedri Bey'le görüşüp soruna çözüm bulacağını ifade etmiştir. Einstein elçiliğe döndüğünde M.⁶⁸ konuyu Enver Paşa ile doğrudan görüşmüştür. Gerçekte doğrudan doğruya Emniyet Müdürü Bedri Bey'in⁶⁹ kişisel tasarrufuyla cereyan eden sorunu sonunda Enver Paşa telefon ederek çözmüştür.⁷⁰

Diğer bir uygulamaysa, alınan bir kararla Boğaz'ın üst bölümündeki bütün Hıristiyan nüfusun sınır dışı edilmesidir. İlk adım atılmış ve ilk başta Büyükdere'ye kadar planlanan boşaltılacak bölge daha sonra Tarabya'daki İtalyan Büyükelçiliğine kadar uzatılmıştır. Einstein'e göre bölgedeki insanlar potansiyel suçlu ilan edilmiş, casus ve isyana kalkışacak insanlar gibi algılanmışlardır. O'na göre "kuşku o kadar büyüktü ki, sanki İskoçya kıyılarından Karadeniz'e kadar herkes casustu".⁷¹

Einstein Arnavutköy Kız Koleji'ne gittiklerini, orada da benzer sıkıntıların olduğunu, en küçük bir ipucu, kinayeli veya şüpheli bir ifade de kişilerin kendilerini askeri mahkemenin karşısında bulduklarını belirtmiştir. Yazar, bu okuldan bir kız öğrencinin, Fransa'da yaşayan bir arkadaşından

68 Einstein'ın başka yerlerde de kodladığı M. muhtemelen ABD'nin İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau olmalıdır. Morgenthau görevde bulunduğu süre içinde üst yönetimle sıklıkla ve doğrudan bağ kurmuştur. Köse, *a.g.m.* ss. 60-78.

69 Einstein, günlüğünde İstanbul Emniyet Müdürü Osman Bedri Bey'den sıklıkla söz etmektedir. Bedri Bey Selanik ve İstanbul Polis okullarının dâhiliye müdürlüğünü, 1911 yılında da Erzurum Polis Mektebi'nin kurucu müdürlüğünü yapmıştır. Gerek mektebin kuruluşu gerekse de diğer dönemlerinde önemli çalışmalarda bulunmuştur. Ocak 1915'de İstanbul Emniyet Müdürlüğü görevine getirilmiştir. 1917 ortasında Emniyet Müdürlüğünden ayrılarak Halep valiliğine atanmıştır. Morgenthau anılarında Bedri Bey'i şöyle anlatır: "En dikkat çekici kişilerden biri, konumuna yakın zamanda yükselmiş ve yeni görevinin ağırlığını tam olarak kavramış bulunan avukat kökenli, siyasetçi, polis şefi idi. Bedri, Talat'ın yakın arkadaşı ve siyasi astıydı ve en değerli kuklalarından biriydi. İttihat ve Terakki Cemiyetinde üst düzeydeydi ve kabinede bir yer elde etmeyi çok istiyordu." Erkan Cevizliler, "Erzurum Polis Mektebi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 2010, sayı. 44, s. 242; Köse, *a.g.m.* s. 70; Lokman Erdemir, "Çanakkale Boğazında İlk Bombardımanlar ve İstanbul", *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, 2015, sayı. 21, s.15, http://www.kultursanat.org/media/313637/1453_21_sayi_2015_web.pdf

70 Einstein, *a.g.e.* ss. 84-85.

71 Einstein, *a.g.e.* s. 44.

kartpostal aldığı, kart postalın üzerinde "Carte Postale" anlamına gelen "c.p." yazdığı için, bu durumun bir şifre gibi algılandığını ve bu öğrencinin gözaltına alındığını yazmıştır.⁷²

Einstein gayri-Müslimlerle ilgili olarak Boğaziçi'ndeki insanların son derece sefalet içinde olduklarını, yatalak ve sakat insanların bile sınır dışı edilmek istendiğini ve hiçbir istisnanın yapılmadığını ifade etmiştir. Diğer yandan o bölgede yer alan İngiliz ve Fransız Büyükelçiliklerinde görev yapan bahçıvanların bu uygulamanın dışında tutulması için Talat Paşa'ya başvuruda bulunulduğunu ama "onların yerine Müslüman kişileri çalıştırın" cevabının alındığını yazmıştır.⁷³

Hastanelerin Durumu

Einstein'ın günlüğünde kaleme aldığı konulardan biri de İstanbul'dakiler başta olmak üzere hastanelerdir. Günlüğünden sıklıkla hastane ziyaretleri yaptığı, bazı hastane ziyaretlerinde yaralılara lokum dağıtıp, gül verdiği ve kitap hediye ettiği anlaşılmaktadır.⁷⁴

Einstein hastaneleri ziyaret ettiğinde Balkan Savaşı'na kıyasla daha fazla sayıda yaralı gördüğünü, fakat Çanakkale'de elde edilen zaferden dolayı askerlerin moralinin ve genel durumunun daha iyi olduğu ifade etmiştir.⁷⁵ İstanbul hastanelerini ziyaretlerde doktorlardan aldığı bilgilere göre Çanakkale cephesinden binlerce yaralı asker getirildiğini ve daha da geleceğini beklediklerini yazmıştır.⁷⁶ Hastanelerin yaralı asker sayısına yetmediği ve hatta Türklerin oldukça büyük mekânı içeren İngiliz büyükelçiliğini de hastane olarak talep ettiklerini ifade etmiştir.⁷⁷

Yazar, yaralı askerlerin çoğunlukla Arap kökenli olduklarını ve Halep'ten geldiklerini, askerlerin çoğunlukla kurşun yarası, bazılarının da süngüyle yaralanmaları nedeniyle orada olduklarını ifade etmiş, bununla birlikte yaralı askerlere hastanede iyi bakıldığını ve beslenmelerinin de gayet iyi olduğunu belirtmiştir.⁷⁸

İstanbul'daki hastanelerin durumu için olumlu gözlemlerini not eden Einstein'ın Anadolu'daki hastaneler için düşüncesi daha farklıdır. Günlüğünde ifade ettiğine göre, Erzurum'da görevli olan Amerikalı cerrahın "korkunç" bir rapor gelir. Rapora göre, hastanede açlık ve sefalet diz boyudur. Hastanede yaralılara kabaca bakılabildiği, hastaların iyileşemediği, bu nedenle hem yaralı

72 Einstein, *a.g.e.* ss. 46-47.

73 Einstein, *a.g.e.* ss. 51-52.

74 Einstein, *a.g.e.* s. 30.

75 Einstein, *a.g.e.* s. 21.

76 Einstein, *a.g.e.* s. 14.

77 Einstein, *a.g.e.* s. 87.

78 Einstein, *a.g.e.* s. 14.

askerlerin hem de diğer hastaların ilaçsızlık ve açlık nedeniyle telef olabileceği yazmaktadır. Aynı Amerikalı doktora göre, Erzincan yakınlarında çok sayıda erkek cesedi yol kenarlarında boylu boyunca uzanmaktadır ve bu durum büyük bir tehlike arz etmektedir.⁷⁹

Sarayda Saltanat Mücadelesi

Einstein'ın görev yaptığı ve günlüğünü kaleme aldığı 1915 yılı Sait Halim Paşa'nın sadrazamlığı altında, Enver, Talat ve Cemal Paşaların ülkeyi yönettiği sıkıntılı bir dönemdir. Bu evrenin sıkıntısı Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılmasıyla daha da artmıştır. Savaşta Osmanlı Devleti birçok cephede kayıp içindedir ve moraller bozuktur. İktidar mücadelesi sadece siyasi arena da değil aynı zamanda sarayda da yer almaktadır.

Saraydaki iktidar mücadelesi Einstein'ın ele aldığı konulardan bir diğeridir. Saraydaki iktidar mücadelesi günlükte farklı zaman dilimlerinde şöyle ele alınmıştır:

“... o günlerde yine sultanın felç halinde ve çok hasta olduğu hakkında söylentiler dolaşmaktadır. Sarayda bazı konular sır gibi saklandığı için bu tür haberlerin doğrulanması imkânsızdır ve dedikodu komitesi tahta Yusuf İzzeddin'in⁸⁰ geçmesini istemediğinden farklı planlar yapılmaktadır.⁸¹ Sultan anemi ve albümin hastasıdır ve durumu kötüye gitmektedir. İleri yaşta olması nedeniyle çok da umut vermemektedir. Berlin'den Profesör İsrail İstanbul'a gönderildi. Bu arada korkak kişilikli olmakla itham edilen veliaht Yusuf İzzeddin kendini göstermek için kapalı otomobiline binmektense açık aracı tercih etmeye başladı. Böylelikle üzerine geçirilmiş olan korkak insan imajını yıkmaya çaba göstermekte. O aslında zarif, kibar ve iyi niyetli bir insan fakat saltanat komitesi nedense onu önemsemiyor.⁸² Padişah o günlerde bir sabah ameliyat edildi ve mesanesinden iki büyük taş çıkarıldı. Ameliyatın tam olarak başarıyla sonuçlandığı bir bülten aracılığıyla yayımlandı. Sultan V. Mehmet'in ameliyatı sonrası mirasçılar yine

79 Einstein, *a.g.e.* s. 117.

80 Yusuf İzzeddin Efendi (1857-1916) Sultan Abdülaziz'in henüz şehzade iken doğan oğludur. 14 yaşındayken 1871'de babası Sultan Abdülaziz tarafından müşir rütbesiyle hassa ordusu komutanlığına atanmış ve bu görevini Ocak 1873'e kadar sürdürmüştür. 19 yaşındayken babası Abdülaziz tahttan indirilmiştir. Abdülaziz'in ölümünden sonra, V. Murad ve II. Abdülhamid sırasıyla tahta çıkmışlardır. Daha sonra da V. Mehmed tahta çıktığı zaman hanedanın padişahın sonraki en yaşlı erkeği olarak veliaht durumuna yükselmiştir. I. Dünya Savaşı yılları sırasında Enver Paşa'nın izlediği siyasete ayrı düşmüş ve onu sert bir şekilde eleştirmiş, hükümet işleriyle yakından ilgilenmiştir. Çanakkale Savaşları sırasında bizzat cepheleri ziyaret etmiş, bu ziyaretlerin birinde Enver Paşa ile herkesin içinde münakaşa etmiştir. Hükümetten ayrı olarak barış görüşmeleri yapmış ancak tahta çıkamadan 1 Şubat 1916 tarihinde beklenmedik bir biçimde Zincirlikuyu'daki köşkünde ölü olarak bulunmuştur. “Yusuf İzzeddin Efendi”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Yusuf_%C4%B0zzeddin_Efendi; Tahsin Yıldırım, *Veliaht Yusuf İzzeddin*, Çatı Kitapları, İstanbul, 2006.

81 Einstein, *a.g.e.* s. 116.

82 Einstein, *a.g.e.* s. 118.

saraya doluştular ve Yusuf İzzeddin ile Abdülmecid⁸³ taraftarlarının kulis mücadelesi yoğunlaştı. Saltanat komitesinin gönlünde Abdülmecid geçmekte fakat anlaşılan bu kolay olmayacak.⁸⁴

Sonuç

Lewis Einstein 1915'te İstanbul'a ikinci kez geldiğinde Osmanlı Devletinin durumunu iyi görmediğini ve ortamı oldukça karamsar bulduğunu ifade etmiş, devletin parasal ve teknik bakımdan büyük zorluk yaşadığını, teknik desteğin neredeyse tamamının Almanlardan geldiğini belirtmiştir. İttihat ve Terakki Partisine yönelik tutumu olumsuz olmuş ve ülkeyi dibe götürdüğünü düşünmüştür. Partinin Çanakkale zaferinin arkasına sığınarak Türk halkını adeta avutmaya çalıştığını düşünmüş, Enver Paşa'yı etrafına sürekli yalan yayan biri olarak algılamıştır.

Einstein Çanakkale'de Türklerin elde ettiği zaferin hakkını vermiş, Çanakkale savunmasını bir başka yerde başarılması imkânsız başarı olarak betimlemiş ve zaferi Türk-Alman işbirliğinin "prematüre" zaferi olarak görmüştür. Çanakkale cephesine yeni askeri birliklerin gönderilmesi esnasında gördükleri onda adeta bir cenaze alayını hatırlatmıştır. Cepheye giden Mehmetçiği, "tamamına yakını üzerinde üniforması hatta giyecek elbisesi bile olmayan, güçsüz, çelimsiz ve sefil durumdaki kişiler" olarak tasvir etmiştir.

İstanbul sokaklarını çok tehlikeli bulmuş ve insanların her an ve sebep gösterilmeksizin polis tarafından gözaltına alınabileceğini yazmıştır. Sıklıkla meydana gelen İstanbul yangınları onu korkutmuş ve "yanan evleri nedeniyle yüzlerce insan yine evsiz-yurtsuz kaldı. Bu ve buna benzer felaketler İstanbul insanı için ne zaman sona erecek?" diye kendi kendine sormuş, savaş koşulları nedeniyle elektrik sıkıntısı çekildiğini belirtmiştir.

83 Abdülmecid Efendi (1868-1944). Sultan Abdülaziz'in ortanca oğludur. Köşkünde sanatla meşgul olarak yaşamıştır. İstanbul'un işgal altında bulunduğu sırada padişaha Damat Ferit Paşa hükümetini eleştiren lâyihalar göndermiştir. Ülkeyi işgallerden kurtarmak için Anadolu'da örgütlenen Kuvay-ı Milliye hareketi, eski yaverlerinden Yumni Bey aracılığıyla onu 1920 Temmuz'unda Ankara'ya davet ettiklerinde olumlu cevap vermemiştir. Ankara ile teması, Sultan Vahdettin tarafından haber alınınca Çamlıca'daki veliahtlık dairesinden alınarak Dolmabahçe'deki özel dairesinde 38 gün göz hapsinde tutulmuştur. Kurtuluş hareketinin önderi Mustafa Kemal, Şubat 1921'de bir mektup daha yazarak kendisine Sultanlık teklif ettiğinde Abdülmecid bir kere daha "hayır" cevabı vermiştir. 1921 sonunda Anadolu'ya geçmek için Fevzi Paşa aracılığıyla bir girişim bulunmuş, konu mecliste görüşülmüş fakat uygun görülmemiştir. Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasından sonra TBMM 1 Kasım 1922'de kabul ettiği kanunla saltanatı kaldırmış;TBMM 19 Kasım 1922 günü halifelik için seçim yapmış ve Abdülmecid Efendi halife seçilmiştir. 3 Mart'ta verilen bir önergeyle halifelik için ilgası kabul edilmiş; aynı kanunla hanedan üyelerinin yurt dışına çıkarılması kararı alınmıştır. Abdülmecid Efendi uzun yıllar yurtdışında sürgün hayatı yaşamış ve 23 Ağustos 1944'de sürgünde bulunduğu Paris'te hayata gözlerini yummuştur. "Abdülmecid (halife)", [https://tr.wikipedia.org/wiki/Abd%C3%BClmeccid_\(halife\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Abd%C3%BClmeccid_(halife)); "Abdülmecid Efendi", <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c01/c010313.pdf>

84 Einstein, a.g.e. ss. 137-138.

Einstein, Ermeni tehciri ve yaşanan olaylarla ilgili olarak Osmanlı Devleti ve Almanya'nın işbirliğini öne sürmüş, suçlamış ve Ermeni meselesinin savunucularından biri olmuştur. Diğer yandan, İstanbul'a ait gözlemlerini günlüğüne taşıyan Einstein şehirdeki gayri-Müslimlere yönelik davranışlara ve muamelelere spesifik örnekler vererek kötü uygulamalar olarak kaleme almıştır. Genç yaşlı demeden gayri-Müslimlerin sınır dışı edilmesinin uygun bir çözüm olmadığını düşünmüştür.

Hastaneleri ziyaret ettiğinde Balkan Savaşına kıyasla daha fazla sayıda yaralı gördüğünü, fakat Çanakkale'de elde edilen zaferden dolayı askerinin moralinin ve genel durumunun daha iyi olduğu ifade etmiştir.

İstihbarat raporları ve kendi gözlemlerine göre iktidar mücadelesinin sadece siyasi arena da değil aynı zamanda sarayda da mevcut olduğunu belirten Einstein'ın günlüğü incelendiğinde İstanbul'da bulunduğu döneme ilişkin genellikle olumsuz tutum takınmadığı, pek çok kişiyle temas halinde olduğu, İttihat ve Terakki Partisi'nin politikalarını beğenmediği, Enver Paşa'nın halkı kandırmaya çalıştığı ve yalan söylediği, Osmanlı Devletinin oldukça zor bir dönemden geçtiğinin bilincinde olduğu görülmektedir.

Lewis D. Einstein kendi deyimiyile özel görevli olarak geldiği İstanbul'da nihayetinde ABD Büyükelçisi Henry Morgenthau'ya bağlı olarak çalışmıştır. Bununla birlikte Einstein'ın günlüğünde yazdıklarına bakıldığında Morgenthau kadar Osmanlı'yı, Türk insanını ve yönetimleri suçlayan bir yönelim içinde olmadığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Abdülmecid (Halife), [https://tr.wikipedia.org/wiki/Abd%C3%BClmecid_\(halife\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Abd%C3%BClmecid_(halife))
Erişim tarihi: 11.09.2015.
- Abdülmecid Efendi, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c01/c010313.pdf>
Erişim tarihi: 11.09.2015.
- AMBROSIUS, Lloyd E., *Woodrow Wilson and the American Diplomatic Tradition: The Treaty Fight in Perspective*, Cambridge University Press, London & New York, 1987.
- ARI, Kemal, *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1997.
- BARROWS, John Otis, *In the Land of Ararat: A Sketch of the life of Mrs. Elizabeth Freeman Barrows Ussher, Missionary to Turkey and a Martyr of the Great War*, New York, 1916.
- Çanakkale Savaşı Denizaltı Harekâtları, https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87anakkale_Sava%C5%9F%C4%B1_denizalt%C4%B1_harek%C3%A2tlar%C4%B1 Erişim tarihi: 12.09.2015.
- CEVİZLİLER, Erkan, "Erzurum Polis Mektebi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 2010, sayı. 44.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi IV*, Türkiye Yayınları, İstanbul, 1961.
- Einstein at Sofia, *The New York Times*, November 1, 1915.
- Einstein Letters Read, *The New York Times*, November 26, 1913.
- Einstein Named to Aid Morgenthau, *The New York Times*, March 5, 1915.
- EINSTEIN, Lewis, *A Diplomat Looks Back*, Yale University Press, New Haven, 1968.
- EINSTEIN, Lewis, *A Prophecy of the War (1913-1914)*, Columbia University Press, New York, 1918.
- EINSTEIN, Lewis, *American Foreign Policy*, The University Press Cambridge, Boston, 1909.
- EINSTEIN, Lewis, *Current Problems: Historical Change* (Ed. Sir Ernest Barker), Cambridge University Press, London, 1946.
- EINSTEIN, Lewis, *Divided Loyalties: Americans in England During the War of Independence*, Houghton Mifflin Co., Boston, 1933.

- EINSTEIN, Lewis, *Inside Constantinople: A Diplomatist's Diary During the Dardanelles Expedition, April-September, 1915*, E. P. Dutton & Company, New York, 1918.
- EINSTEIN, Lewis, *Leonardo Da Vinci: Thoughts on Art and Life*, The Merrymount Press, Boston, 1906 (Translated by Maorice Baring).
- EINSTEIN, Lewis, *Roosevelt: His Mind in Action*, Houghton Mifflin Co., Boston, 1930.
- EINSTEIN, Lewis, *The Italian Renaissance in England*, The Colombia University Press, New York, 1902.
- EINSTEIN, Lewis, *The Relation of Literature to History*, New York, 1903.
- EINSTEIN, Lewis, *Todor Ideas*, G. Bell & Sons Ltd., London, 1921.
- EINSTEIN, Lewis. *Napoleon III and American Diplomacy at the Outbreak of the Civil War*, London, 1905.
- ERDEMİR, Lokman. "Çanakkale Boğazında İlk Bombardımanlar ve İstanbul", *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, 2015, sayı. 21, http://www.kultursanat.org/media/313637/1453_21_sayi_2015_web.pdf Erişim tarihi: 15.09.2015.
- HOLMES, Oliver Wendell, Jr, *The Holmes-Einstein Letters: Correspondence of Mr. Justice Holmes and Lewis Einstein (1903-1935)*, Mac Millon Co., London, 1968.
- JASTROW, Morris Jr., *The War and the Bagdad Railway: The Story of Asia Minor and Its Relation to the Present Conflict*, Philadelphia, 1917.
- KÖSE, İsmail, "Amerikan Büyükelçisi H. Morgenthau'nun Türk Algısı", *Tarih Dergisi*, İstanbul, 2013, sayı. 56.
- KUZUCU, Kemalettin, "Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 1999.
- Lewis Einstein Addresses Diplomats, *The New York Times*, June 10, 1905.
- Lewis Einstein: Ex-Diplomat 90, *The New York Times*, December 5, 1967.
- LIEBMANN, George W., *Diplomacy Between the Wars: Five Diplomats and the Shaping of the Modern World*, I. B. Taurus, New York, 2008.
- Marmara'da Deniz Savaşları, <http://www.gallipoli-1915.org/marmara.gemiler.htm> Erişim tarihi: 13.09.2015.
- Minister Einstein in Sofia, *The New York Times*, October 31, 1915.
- MORGENTHAU, Henry, *Ambassador Morgenthau's Story*, New York, 1918.
- MORGENTHAU, Henry, *Secrets of the Bosphorus, Constantinople 1913-1916*, Hutchinson & Co. Paternoster Row, London, 1918.
- New Sultan Breaks Moslem Traditions, *The New York Times*, May 11, 1909.

- SEYHUN, Ahmet, *Said Halim Pasha, Ottoman Statesman and Islamist Thinker (1865-1921)*, Isis Press, Istanbul, 2003.
- STUERMER, Harry & STUERMER, Allen E. *Two War Years in Constantinople*, New York, 1918.
- TOYNBEE, Arnold, *Turkey: A Past and a Future*, New York, 1917.
- USSHER, Clarence D. & KNAPP, Grace Higley, *An American Physician in Turkey: A Narrative of Adventures in Peace and in War*, New York, 1918.
- WILLMOT, H. P., *Last Century of Sea Power. Volume 1: From Port Arthur to Chanak, 1894-1922*, Indiana University Press, Indianapolis, 2009.
- YILDIRIM, Tahsin, *Veliaht Yusuf İzzeddin*, Çatı Kitapları, İstanbul, 2006.
- Yusuf İzzeddin Efendi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Yusuf_%C4%B0zzeddin_Efendi
Erişim tarihi: 10.09.2015.